

Alman Şarkiyatında Türk Edebiyatının Alımlanışı¹

Remzi Avcı , Mardin

 <https://doi.org/10.37583/diyalog.1600048>

Öz

Alman Şarkiyatında Türk filolojisi hakkında çalışmalar yapılsa da Türk edebiyatı çok ilgi gören bir alan değildi. 1836 yılında Hammer-Purgstall'ın *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* (Osmanlı Şiirinin Tarihi) adlı altı ciltlik Osmanlı edebiyatı tarihi bir dönüştürme teşkil eder. Bu eser, genel anlamda bir ilgi uyandırsa da Türk Edebiyatına ilgisizlik on yıllarca devam etti. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Alman Şarkiyatında Türk Edebiyatı hakkında Almancaya yapılan çeviriler, tanıtım yazıları, antoloji ve edebiyat tarihi gibi farklı alanlarda birçok çalışma yapıldı. Bu eğilimde II. Wilhelm dönemiyle canlanan Osmanlı-Alman siyasi ilişkilerinin savaş ortaklığına evrilmesinin büyük bir payı vardı. Bu şarkiyatçılardan Hammer-Purgstall'ın (1774-1856) yanı sıra Paul Horn (1863-1908), Georg Jacob (1862-1937) ve Otto Hachtmann, Martin Hartmann (1851-1918) sayılabilir. Burada metinleri incelenen şarkiyatçılar sadece Türk Edebiyatından çeviriler yapmadılar ya da sadece yazarları tanıtmadılar; aksine Türk Edebiyatının tarihsel gelişiminde bahsederken aynı zamanda içerik hakkında konuştular ve mukayeseler yaptılar; yani Türk Edebiyatını tasvir ettiler. Bu makale, Alman Şarkiyatı içerisinde bir Türk Edebiyatı tarihini araştırmaktan ziyade onun bu gelenek içerisinde nasıl alımlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Alman Şarkiyatı, Türk Edebiyatı, Hammer-Purgstall, Paul Horn, Otto Hachtmann.*

Abstract

The Reception of Turkish Literature in the German Orientalism

Although there were many studies on Turkish philology in the German orientalism, Turkish literature was not a field that attracted much attention. In 1836, Hammer-Purgstall's *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* (History of Ottoman Poetry), a six-volume history of Ottoman literature, marked a transformation. This work aroused general interest, but the lack of interest in Turkish literature continued for decades. From the late 19th century to the early 20th century, German Oriental studies on Turkish literature included translations into German, introductory essays, anthologies, and literary histories. The revival of Ottoman-German political relations under Wilhelm II and their evolution into a war partnership played a major role in this trend. In addition to Hammer-Purgstall (1774-1856), these Orientalists included Paul Horn (1863-1908), Georg Jacob (1862-1937), Otto Hachtmann and Martin Hartmann (1851-1918). The Orientalists whose texts are analysed here did not only translate from Turkish literature or only introduce authors; on the contrary, they talked about the historical development of Turkish literature, but

Einsenddatum: 22.07.2024

Freigabe zur Veröffentlichung: 15.12.2024

¹ Bu makale, 2023 yılı birinci dönemde, 1059B192300740 başvuru numarasıyla TÜBİTAK 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı çerçevesinde yürütülen bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kuruma desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

also talked about its content and made comparisons; in other words, they described Turkish literature. This study has tried to reveal how they perceive Turkish literature and how they describe it by centring on the texts of these Orientalists.

Keywords: *German Orientalism, Turkish Literature, Hammer-Purgstall, Paul Horn, Otto Hachtmann.*

EXTENDED ABSTRACT

In the German-speaking world, from the mid-19th century until the early 20th century, i.e. after the publication of Hammer-Purgstall's seminal six-volume *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* (History of Ottoman Poetry) (1836), Turkish literature attracted considerable attention. Hammer-Purgstall revolutionised the study of the history of Turkish literature, especially in the German-speaking world. Until Hammer-Purgstall's work, Turkish literature was not an area of research of great interest in German Orientalism. However, normally the opposite would be expected. The Ottoman-Habsburg border was a long and problematic one. In addition, considering the historical relations and wars between the Ottoman Empire and Austria, the question of why Turkish literature was not sufficiently studied becomes very important. Hammer-Purgstall had already drawn attention to the fact that Turkish literary texts were not included in German orientalism despite the existence of Turkish grammar and dictionary works. In other words, Turkish literature never attracted as much attention as Arabic and Persian literature. Hammer-Purgstall's book, a history and anthology of Ottoman poetry, can be compared with Elias John Wilkinson Gibb's *A History of Ottoman Poetry* (1900-1909). Between Gibb and Hammer-Purgstall, the German-speaking world created many Orientalists, some of whom turned to Turkology and subsequently wrote texts on modern Turkish literature. These studies gained more momentum especially at the end of the 19th century, i.e. with the Ottoman-German political rapprochement. During the First World War, the effects of the Ottoman-German war partnership were also reflected in the cultural sphere, and many more works on Turkish literature emerged during the war. These include translations of Turkish literature into German, introductory articles, anthologies and literary histories. This study has selectively concentrated on the texts of German Orientalists such as Hammer-Purgstall, Otto Hachtmann, Paul Horn, Georg Jacob and Martin Hartmann. Because these authors did not only write anthologies but also put forward how they perceived Turkish literature. Although there is a long time gap between Hammer-Purgstall and these authors, their inclusion here has a purpose, as they were highly influenced by his views. This article has also attempted to explore this relationship.

In their writings, the Orientalists whose texts are analysed in this study generally claimed that Ottoman literature did not create a literature of its own. Still under the influence of Hammer-Purgstall, they especially defended the view that Turkish literature was a continuation or imitation of Persian and Arabic literature. Horn in particular drew attention to the ornate structure of Ottoman poetry. According to Horn, Persian and Arabic words penetrated the Ottoman literary language over time. Therefore, Ottoman literature lost its nature and gave way to artificiality and ornamentation. Hachtmann expressed similar views. According to him, Ottoman poetry was not built on the historically specific literary form of the Turks, i.e. Ottoman literature is artificial and ornate. It is easy to see here that there is a clear transitivity between the texts of the Orientalists. In addition, Orientalists who often expressed their views on the connections between Western literature and modern Ottoman literature often drew attention to the profound influence of French thought and literary criticism on Ottoman intellectuals. Orientalists such as Hachtmann and Horn argued that the influence of French culture began with translation. Orientalists have been interested in the question of why English and German literature did not have an influence on Ottoman literature in comparison to French culture. What they agree on is that the deep-rooted tradition of French thought in the Ottoman lands also influenced the literature. They pointed out that despite the Ottoman-German war partnership, German culture did not form an important part of the Turkish intellectual structure, and even German writers were almost unknown. A similar situation applies to English literature, as there have been far fewer translations from English into Turkish. There were close relations between modern Ottoman intellectuals and Orientalists. These relations had a great influence on the creation of these texts. In this context, Hartmann and Hachtmann drew attention to the relationship between modern Turkish literature and the Young Turks. Hachtmann claimed that modern Turkish literature was highly politicised in the hands of the Young Turks. According to him, poets and writers who were ideologically close to Young Turk thought used literature as a political tool to reach the masses. Amidst all these debates, this study traces the reception of Turkish literature in German orientalism in general.

Giriş

Almanca konuşulan dünyada 19. yüzyılın ortalarından; yani Hammer-Purgstall'ın *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* (Osmanlı Şiirinin Tarihi) (1836) adlı altı ciltlik çığır açan çalışması ile başlayan ve 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemdeki Türk Edebiyatı büyük ilgi gördü. Hammer-Purgstall, Türk Edebiyatı tarihi araştırmalarında ve özellikle Almanca konuşulan dünyada bir başlangıcı temsil eder. Onun altı ciltlik bu çalışmasına kadar Alman Şarkiyatı içerisinde Türk Edebiyatı çok ilgi gören bir alan değildi. Oldukça problemlili, çetrefilli ve uzun Osmanlı-Habsburg sınırının varlığı, köklü tarihsel ilişkiler ve uzun süreli savaflara rağmen bu geniş coğrafyada Türk edebiyatı hakkında yeteri kadar çalışma yapılmadı. Hammer-Purgstall, Türkçe filolojisi ve sözlük çalışmalarının yapılmasına rağmen Türkçe edebi metinlere yer verilmediğine erken bir dönemde dikkat çekmişti (Hammer- Purgstall 1834: VII). Aradan çok uzun bir süre geçtiği halde 1902 yılında Şarkiyatçı Paul Horn *Geschichte der türkischen Moderne* (Türk Modernizmi Tarihi) adlı çalışmasında hala Türk Edebiyatının Avrupa'da yeteri kadar tanınmadığını aktardı (Horn 1902: 3). Hammer-Purgstall ve Horn'a hak vermek gerekir; zira Türk Edebiyatı tarihi bir hayli ihmal edilmişti. Hammer-Purgstall'ın Osmanlı şiir tarihi ve antolojisi konseptinde hazırladığı bu kitap ancak Elias John Wilkinson Gibb'in (1857-1901) *A History of Ottoman Poetry* (Osmanlı Şiir Tarihi) (1900-1909) eseriyle mukayese edilebilir. Hammer-Purgstall, aslında bir Osmanlı şiir tarihi olan bu eserin dördüncü cildinde (Peşte 1838), Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi (1789-1848) gibi onun zamanında hâlâ hayatta olan yazarlarla ilgilenmişti (Kreiser 2013: 215). Gibb, bu etraflı yapıtı Hammer-Purgstall'ın eksikliğini tamamlamak amacıyla yazdığını aktarmıştı. Gibb ile Hammer-Purgstall arasında Almanca konuşulan coğrafyada birçok şarkiyatçı yetişti ve bunlardan bazıları Türkiyat alanına yöneldiler ve modern Türk Edebiyatı hakkında metinler yazarak görüşlerini dile getirdiler. Söz konusu yazılar özellikle 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı-Alman siyasi yakınlaşmasının zirve yaptığı zamanlarda ivme kazandılar. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman savaş ortaklığının etkileri kültürel alanlara da yansıdı ve harp devam ederken Türk Edebiyatını konu edinen birçok yeni metin doğdu. Bunlar arasında Türk Edebiyatından Almancaya yapılan çeviriler, tanıtım yazıları, antoloji ve edebiyat tarihi gibi farklı metin türleri sayılabilir.

Bu çalışma, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Türk Edebiyatı hakkında yazan bazı şarkiyatçıların metinlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu döneme kadar inceledi. Söz konusu zaman aralığının gerisinde kalsa da Hammer-Purgstall'ın bu makaleye dahil edilmesinin amacı, bu dönem aralığında Türk Edebiyatı hakkında yazan şarkiyatçıların birçoğunun onun görüşlerinin etkisinde kalmalarıdır. Bu şarkiyatçılardan Georg Jacob (1862-1937) ve Otto Hachtmann gibi isimler Alman Şarkiyatı içerisinde doğrudan Türkiyat alanında çalıştılar. Kreiser, haklı olarak bu dönemin Türkiyatçılarının oldukça merkezde durduklarını belirtir; zira modern kapsamlı bir Türk Edebiyatı tarihi, ansiklopedisi, antoloji veya el kitabı gibi kaynaklardan mahrumdular (2013: 214). Yukarıda belirtildiği gibi Alman Şarkiyatı içerisinde en kapsamlı kaynağı Hammer-Purgstall hazırlamış ve sadece altıncı cildinde modern Osmanlı Edebiyatıyla nispi bir şekilde ilgilenmişti. Osmanlı aydınları arasında ise edebiyatçı Abdülhalim Memduh (1866-1905) Osmanlı Edebiyat tarihinin ilk yazarı kabul

edilir. Onun 1889 tarihli 133 sayfalık *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'si yaklaşık 20 şairi kapsar. Daha sonra bu başlık altında çıkan az sayıdaki kitap, okullarda ders materyalleri formundaydı. Bu bağlamda Kreiser, aslında önemli bir iraniyatçı olan Paul Horn (1863-1908) ve onun halefleri sayılabilecek Otto Hachtmann ve Martin Hartmann'ın (1851-1918) çalışmalarının bir hafıza inşa ettiklerini yazar (2013: 213-229). Kreiser, bu titiz çalışmada şarkiyatçıların Türk Edebiyatını nasıl alımladıklarını tartışmadı. Kendi ifadesi ile Türk Edebiyatı ile ilk uğraşın ve çevirilerinin başlangıcı hakkında genel bir fikir vermeyi denedi. Bu bağlamda Paul Horn, Otto Hachtmann ve Carl Frank'a (1881-1945) odaklandı. Bu makale, Türk Edebiyatının Alman Şarkiyatında nasıl alımlandığını ortaya koymayı amaçlar. Bu çalışmada altı ciltlik bir edebiyat tarihi yazan Hammer-Purgstall'ın yanı sıra Paul Horn, Otto Hachtmann, Martin Hartmann, Georg Jacob'un metinlerine ağırlık verildi. Bu metinlerin seçilmelerinin bir gerekçesi var. Burada yazıları incelenen şarkiyatçılar sadece Türk Edebiyatından çeviriler yapmadılar ya da sadece yazarları tanıtmadılar; aksine Türk Edebiyatının tarihsel gelişiminden bahsederken aynı zamanda içerik hakkında konuştular ve mukayeseler yaptılar; yani Türk Edebiyatını tasvir ettiler. Bu bağlamda Bertha Schmidt (1916) gibi şarkiyatçı olmayan ya da "bilim tarihi açısından kesinlikle önemsiz olan" (Kreiser 2013: 228) derleme kitapların yazarları makalenin dışında bırakıldı ve bunların hepsinden bahsetmenin bu çalışmanın kapsamını aşacağı fikrine varıldı. Dolayısıyla Schmidt'in söz konusu derleme kitaplara bir örnek olarak yeterli olabileceği kanaatine varıldı. Bu dönem içerisinde bu konuda yazan bütün şarkiyatçıları tespit etmek önemli bir bibliyografik çalışmayı gerektirdi; ki burada Christian Herzog (2010) büyük bir boşluğu doldurmuş görünüyor. Söz konusu şarkiyatçıların metinleri aynı zamanda gerek meslektaşlarının yaptıkları konu ile ilgili çalışmalar gerek de Osmanlı aydınlarının yayınları ile ilgili geniş bir kaynakça içerir. Otto Hachtmann'ın (1917) *Die neuere und neueste türkische Literatur* ve (1918) *Europäische Kultureinflüsse in der Türkei* makaleleri buna çok iyi örneklerdir.

Bu makalenin amacı, Alman Şarkiyatı içerisinde bir Türk Edebiyatı tarihi araştırması yapmak değildir; zira Klaus Kreiser ve Christian Herzog gibi araştırmacılar türkoloji tarihi ile alakalı kapsamlı araştırmalar yapmışlardır. Kreiser'in (1987) editörlüğünü yaptığı *Germano-Turcica* farklı yaklaşım, dönem ve konularla bu alanda ilk başvuru eserler arasında yer alır. Bu çalışma yukarıda bahsedilen şarkiyatçıların metinlerini merkeze alarak onların Türk Edebiyatını nasıl alımladıklarını ortaya koymayı dener. Tıpkı Gibb'in Osmanlı şiirini alımlayış biçimi konusunda Hammer-Purgstall'ın etkisinde kaldığı gibi Horn'dan Hachtmann'a kadar Alman şarkiyatçılar da değerlendirmelerinde hiçbir zaman Hammer-Purgstall'ın görüşlerinden kopamadılar. Bu metin, 20. yüzyılın başlarında yazılmış olsalar da Alman şarkiyatçılar üzerinde hala Hammer-Purgstall'ın etkili olduğunu savunur. Bu makale, üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölüm, şarkiyatçıların genel olarak Türk edebiyatını teknik olarak nasıl konumlandıklarını tartışırken ikinci ve üçüncü bölüm ise Modern Osmanlı aydınlarının edebi çalışmalarında Fransız ve Alman etkisini inceler.

Türk Edebiyatını Konumlandırmak: *Poesie* mi *Dichtkunst* mu?

Hammer-Purgstall, farklı metinlerinde sıklıkla Osmanlı şiiri ile Fars şiirini mukayese eder. 1818 yılında *Geschichte der schönen Redekünste Persiens* adlı kitabında Türk Edebiyatının sadece Arapça ve Farsça şaheserlerin taklidi olduğunu, bu dillerden yapılan çevirilerle zenginleşerek kendine has bir sanat ürettiğini iddia etti (1818: V). 1825 yılında yaptığı Baki çevirisinde de yine Osmanlı şiirinin kökenlerinin Fars şiirine dayandığını savundu (Hammer-Purgstall 1825: XI). Bu etkileşim ona göre tabii ki karşılıklı bir şekilde gelişti. Fars ve Arap şiiri de Osmanlı şiirinden etkilendi.

Hammer-Purgstall'ın görüşleri *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* eserini yayımlamasının üzerinden 64 yıl geçmiş olmasına rağmen 1900 yılında Alman şarkiyatçılar üzerinde hala oldukça etkiliydi. Jacob, “İslam'ın kültürel unsurlarının neredeyse tamamı Fars kökenlidir” diyecek kadar ileri gider ve Arap edebiyatının “ağırlıklı olarak teorik, skolastik ve geleneksel karakteri nedeniyle, gerçek toplumsal koşulları anlamaya genellikle uygun olmadığını savunur” (1900: I-II). Jacob, üç yıl sonra yazdığı bir metinde aynı görüşünü yineler ve büyük oranda Farsçaya bağımlı Türk şiirinin İranlı şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin Türk şairleri üzerinde derin bir iz bıraktığını belirtir (1903: 51). Paul Horn, aynı yıllarda yazdığı farklı metinlerinde bu konuya temas etti. Horn'un *Die Litteraturen des Ostens* (Şark Edebiyatları) adlı kitabı 10 ciltlik bir ansiklopedinin *Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur* (Bizans ve Modern Yunan Edebiyatı Tarihi) (1902: 6)² başlıklı bir parçasıdır. Aslında bir iraniyatçı olan Horn, bu serinin dördüncü cildini kaleme aldı. Ona göre Türk Edebiyatı Hammer-Purgstall'ın hazırladığı altıncı ciltteki antolojiye kadar aslında “Fars Edebiyatının bir kopyasından başka bir şey değildi”.

Türkler büyük bir imparatorluğu fethetmeyi ve onun yerini almayı başarmış olabilirler ama kendilerine ait bir kültür yaratamadılar. Edebiyatta -yani sadece kendilerinin edebiyat olarak saydıkları sanatsal yazında (*Kunstschriftstellerei*)- kısa sürede İran'ın kölece taklitçileri haline geldiler ve birkaç yüzyıl boyunca rakipsiz bir vicdanlılıkla böyle kaldılar. (Horn 1902: 6)

Yukarıdaki alıntıda yer alan *Kunstschriftstellerei* kavramı tarafımdan *sanatsal yazın* olarak çevrildi. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Horn'un yaklaşımlarında Hammer-Purgstall'dan ne kadar etkilenmiş olduğu gerçeğidir. Hammer-Purgstall *Die Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* eserinde Osmanlı şiirinin doğal olmadığını vurgulamak için *Poesie* yerine ısrarla *Dichtkunst*, yani *sanatsal şiir* kavramını kullanır ve bunu temellendirmeye çalışır. Aşağıda detaylı açıklanacağı gibi Horn'un Osmanlı şiiri için kullandığı *Kunstschriftstellerei* Hammer-Purgstall'ın *Dichtkunst* kavramına tekabül ettiği söylenebilir. Hammer-Purgstall, *Poesie* ile *Dichtkunst* kavramının aynı şey olmadığını- Goethe'ye referansla- temellendirir.

² Bu ansiklopedide Horn'a Türk Edebiyatını yazması için bir görev verildi. Peki Türk Edebiyatı neden garip bir şekilde *Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur* kısmının altında tasnif edildi? Horn, altıncı ciltte (Fars ve Arap Edebiyatı) kısmında olmayışını modern Türk Edebiyatının artık Asya'ya değil yalnızca Avrupa'ya ait olabileceğine inandığı için gayet yerinde bir tercih olarak görür. Dolayısıyla bu sınıflandırma ona göre Bizans ve Yunan Edebiyatı ile oldukça uyumludur (1902: 3).

Poesie, saf ve gerçek olarak düşünülduğünde ne konuşma ne de sanattır. Konuşma değildir; zira mükemmelliği için incelik, şarkı, vücut hareketi ve taklit gerektirir. Sanat değildir; zira her şey düzenlenebilir ama sanatsal olarak korkutulmaması gereken doğaya dayanır. Ayrıca her zaman amaçsız ve hedefsiz, heyecanlı ve yüksek bir ruhun gerçek ifadesi olarak kalır. (Goethe, Not. und Abhandl. zum west-östlichen Div.)

Bu düşünceden hareket ederek Hammer-Purgstall, Osmanlı şiirinin *Poesie* değil *Dichtkunst* olduğuna karar verir. [...] yapay bir taklitten başka bir şey olmayan Osmanlı şiiri [...] *Dichtkunst* kelimesiyle çok daha doğru bir şekilde ifade edilir (1836. 13) Tıpkı Hammer-Purgstall'ın ısrarla *Dichtkunst* dediği Osmanlı şiiri düşüncesi; yani Osmanlı şiirinin süslü yapısı, Horn'un metninde yeniden ortaya çıkar. Horn'a göre bir taraftan neredeyse tüm Farsça ve Arapça kelime hazinesi yavaş yavaş Osmanlı edebiyat diline nüfuz ederken diğer taraftan da Osmanlı Edebiyatının "doğasını kaybederek yerini yapaylık ve süslülüğe"; yani *Dichtkunst*'a bıraktığını iddia eder.

Baki, Necati, Nef'i ve diğerleri en büyük Türk şairleri olarak ün yaptılar; ancak şiirleri hiç de Türkçe değildi. Biçim, içerik ve duygu bakımından Farsçaydı. Eğitilmiş sınıf dışında (Osmanlı) halkının kahir ekseriyeti kendi şairlerini anlamıyor. Feridun, Veysi ve Nergisi'yi... anlamak isteyen herkesin... Arapça ve Farsça öğrenmiş olması gerekir. (Horn 1902: 6)

1917 yılında *Die neuere und neueste türkische Literatur* başlığıyla yayımlanan makalesinde Hammer-Purgstall ve Horn gibi Otto Hachtmann da Osmanlı şiirini sanatsal bir üretim olarak değerlendirir ve onun Türklere özgü edebi formu üzerine inşa edilmediğini savunur. Ona göre Osmanlı şiiri doğal olmaktan ziyade süslü, sanatsal ve taklittir; yani *Poesie* değildir. Dolayısıyla Hachtmann, Alman araştırmacılara Eski Türkçeyi öğrenmenin sabır gerektiren güç bir uğraş olduğu vurgusuyla bir uyarıda bulunur (1917: 57).

Peki Horn Osmanlı şiirinin Fars şiirinden etkilenmesi meselesine nasıl yaklaşır? Horn, "Osmanlıların sahip oldukları özgüvenin, küçümsedikleri, siyasi zayıflıklarını defalarca gözlemlene fırsatı buldukları ve nihayetinde mağlup ettikleri yabancıların dilinde yazmak istemediklerini" savunur. Ancak ona göre gerekli eğitim altyapısından yoksun oldukları için bu kültürel direnişten özgün bir Osmanlı Edebiyatı doğmadı. Metnin devamında Fars Edebiyatının nihayetinde Türkler tarafından hayranlıkla model alındığını vurgular. Dolayısıyla Türk Edebiyatı içerisinde zamanla otantik olan her şeyin bütünüyle kaybolduğunu ve Türklerin benimsedikleri bu kültüre sadık kaldıklarını aktarır. Bu konuda düşüncelerini şu şekilde ifade eder.

Edebiyatın dili gerçekten Türkçe; ancak içeriği ve biçimi kesinlikle Farsçaydı. Bu durum özellikle şiirde daha fazla dikkat çekti. Farsça taklidi şiirde o kadar körü körüne yapıldı ki, birçok Türk şair, Farsçada bir örneğini bulamadıkları hiçbir şeyi dile getirmeye cesaret edemedi. Tıpkı ilkokul öğrencileri olarak Cicero'nun cümlelerinden esinlenip Latince denemelerimizi bir araya getirip okuduğumuz gibi. Fars üslubu bir kez model olarak benimsendikten sonra kişinin doğasına ne kadar yabancı dursa bile ona bağlı kaldı. Türk karakterinin nezaketi ve sadakati, bir kez seçtikleri ve kendilerini etkileyen şeyi terk etmelerine izin vermedi. (Horn 1916: 269-271)

Yukarıdaki alıntıda Horn, Fars Edebiyatının Türk şiiri üzerindeki yoğun etkisine dikkat çeker. Bu etkilenme ve körü körüne taklit ona göre birçok Osmanlı şairinin ufkunu sınırlamış ve onlara buradan sapmanın neredeyse korkulan bir şey olduğunu göstermiştir.

1918 yılında kaleme aldığı *Europäische Kultureinflüsse in der Türkei* metninde ise Hachtmann, Hammer-Purgstall'ın ortaya koyduğu ve Horn'un ısrarla vurguladığı düşünceyi savunmaya devam eder. Aslında Türklerin yüzyıllar boyunca Arapça ve Farsçadan son dönemlerde ise Fransızcadan çeviri yaptıklarını dolayısıyla “yakın zamana kadar aslında sadece çevirmen bir millet” oldukları şeklinde istihfaf edici ve oldukça peşin hükümlü bir iddiada bulunur. Almanlar ve Türkler arasında çeviri pratiği açısından yakın bir benzerlik olsa da ona göre iki ulus arasındaki en büyük fark, motivasyonlarında saklıdır.

[...] ne milli duygu eksikliği ne de diğer halklara karşı sevgi dolu bir anlayış onları (Türkleri) Şark'ın çevirmenleri yaptı; zira milliyet fikri yakın zamanlara kadar İslami Şark'a tamamen yabancıydı [...] Türkler, Arapları ve Farsları farklı milletlerin ya da ırkların üyeleri olarak değil, aynı dine mensup insanlar olarak görüyorlardı. Bu yüzden onlara karşı özel bir anlayış geliştirme gereği duymadılar. Bu kadar çok taklit ve tercüme yapmalarının tek sebebi, kendi dil ve kültürlerinin Arapça ve Farsçaya kıyasla yeterince gelişmemiş olduğuna inanmalarındır... şairler bundan ne bir acı ne de utanç duyuyorlardı; zira yazdıkları dil neredeyse Türkçe sayılmazdı. Yüksek seviyeli kelime dağarcığı ve düşünceler, İslam dünyasındaki dillerde hemen hemen aynıydı. Bu, aslında bir dilden diğerine gerçek bir çeviri değil, sadece bir lehçeden diğerine aktarım gibiydi. Farsça yazan bir şairi Türkçeye çevirmek, yüksek düzeyde yazan bir Alman şairini daha alt düzeyde bir Almancaya çevirmekten pek de farklı değildi. (Hachtmann 1918: 9)

Hachtmann'ın bu görüşü, Osmanlı dönemi kültürel ve edebi ilişkilerinde Türklerin Arap ve Fars Edebiyatına olan yaklaşımını çarpıcı bir şekilde ele alır. Alıntıdan da anlaşılacağı gibi yazarın vurguladığı nokta, klasik dönem Osmanlı aydınlarının milliyetçi bir bakış açısına sahip olmadıkları ve Araplar ile Farsları farklı ırklar veya milletler olarak görmedikleridir. Bu dönemde dini kimlik, kültürel kimlikten çok daha baskındı denebilir. Dolayısıyla klasik dönem Osmanlı Edebiyatında İslam dünyasındaki diğer halklara karşı özel bir milliyetçi tutum veya mesafe koyma gereği duyulmadı. Zaten çok uluslu yapısı ile ne devletin yapısı ne de edebiyatı bunu kaldırılabildi. Tabii bu durum milliyetçilik akımlarının etkisiyle doğal olarak değişecekti. Yukarıdaki alıntıda Hachtmann, Osmanlı şairlerinin kendi edebiyatlarının gelişmemiş olduğuna ikna olduklarını iddia eder. Burada kendi düşüncesini şairlere refereyle dile getirdiği anlaşılabilir. Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsçadan büyük ölçüde etkilenmiş olmasının bir zayıflık göstergesi olarak algılanması tartışmaya açıktır. Bu durumu İslam dünyasında sınırlarını genişleten büyük bir devletin kültürel geçişkenlikleri ile yorumlamak da pekâlâ mümkündür.

Aslında bir Arabiyatçı olan Hartmann, Hachtmann, Horn ve Hammer-Purgstall'ın Farsça etkisini vurgulamalarının yanı sıra, Arapçanın Türk Dili ve Edebiyatı üzerindeki etkisine daha fazla odaklanır. Hartmann, modern Osmanlı şairlerinin biyografileri, edebiyat dergileri, Türk dilinin yapısı ve edebi gelişmeler üzerine birçok yazı kaleme aldı. İstanbul'da yaşadığı yıllarda dönemin entelektüel çevreleriyle olan yakın teması ona edebiyat dergilerini yakından takip etme ve yeni çıkan kitaplara ulaşma fırsatı sağladı. İstanbul'daki edebi ve entelektüel ortamla olan bu etkileşim, onun edebi gelişmeleri

yakından takip etmesine imkan verdi. Hartmann, Osmanlı kültürel hayatını doğrudan gözlemlene ve anlama çabasında olan bir aydıydı. Ancak yaptığı değerlendirmeler hiçbir zaman tamamen objektif olmadı. Ona göre Kur'an dili olması hasebiyle Arapçanın kutsallaştırılması, Türk Dili ve Edebiyatı üzerinde derin bir iz bıraktı. Hartmann, diğer meslektaşlarından farklı olarak Türklerin bir yandan Arap şiir biçimlerini benimsediklerini, öte yandan İslam öncesi geleneksel nazım biçimlerini korumaya devam ettiklerini öne sürer (1917: 28). Hartmann'ın yazılarında sıkça vurgulanan bir konu da Türklerin kültürden yoksun bir şekilde tasvir edilmesidir. Bu aşağılayıcı yaklaşım doğal olarak Türklerin edebiyatına da yansır.

[...] ellerinde kılıçlarıyla amaçsız bir şekilde (dünyaya) dağılan Türk halkı gittiği yere beraberinde kendinden hiçbir şey götürmedi. Ne ruh ne hiciv ne fantezi... Hâkimiyeti altına aldıkları milletlerin kültür yaşamlarından meşakkatle aldıkları bazı değerler hariç [...]. (Hartmann 1899: 7)

Karl Foy, *Der Purismus bei den Osmanen* adlı çalışmasında Osmanlı edebiyatında süslü bir üslubun benimsenmesiyle Türkçe unsurların giderek azaldığını öne sürer. Bu görüşüyle dönemin diğer şarkiyatçıları gibi edebiyatın yabancı etkilerle bozulduğunu savunur (1898: 21). Benzer eleştirileri Hartmann da yapar ve Osmanlı topraklarında herkes tarafından kullanılan ortak yazılı ve sözlü bir İstanbul-Türkçesinden bahsetmenin asla mümkün olmadığını belirtir. Özellikle edebiyat dilinin halkın günlük hayatında kullandığı dilden çok farklı, yapay, çok süslü ve zor anlaşılır olduğunu, bu yüzden halkın büyük bir kısmının bu 'dekoratif (edebi) dili' (Ziersprache; saray dili olarak da tanımlar) anlamadığını aktarır (1916a: 2). Hartmann, Osmanlı Türkçesi hakkındaki görüşlerini bilimsellikten uzak ve bir aşırı yorumla sunar. Ona göre Osmanlı Türkçesi, saray çevrelerinin etkisiyle yapay bir biçimde zenginleştirilmiş bir morfolojiye sahipken, içeriği ise aydınların fikir üretme becerilerinin yetersizliği nedeniyle zayıflamıştır. Bu durum, Osmanlı Türkçesini süslemeye yönelik, içerikten yoksun bir dil (Ziersprache) haline getirmiştir (1916b: 150; 1916a: 2).

Modern Osmanlı Edebiyatı ve Fransız Tesiri

Hachtmann, Horn ve Hartmann gibi Alman şarkiyatçılar, Batı Edebiyatı ile modern Osmanlı Edebiyatı arasındaki etkileşimler hakkında farklı metin türlerinde sıklıkla yazdılar ve genel olarak Fransız düşüncesinin ve edebi eleştirinin Osmanlı aydınları üzerindeki etkisini ortaya koymayı denediler. Bu isimlerden biri de Horn'dur. Ona göre Osmanlı aydınlarının Fransızları taklit etme süreci, öncelikle bu dilden yaptıkları çevirilerle başladı. Zamanla yaptıkları çevirilere benzer bir üslupta edebi metinler yazdılar (1902: 6). 1912'de Fransız üslup bilimi üzerine doktora yapan Hachtmann, Dessau'da bir dil okulunda öğretmenlik yaptığı dönemde modern Osmanlı Edebiyatına ilgi duydu ve onu kapsamlı bir şekilde inceledi (Kreiser 2013: 222). Bu nedenle Fransız-Osmanlı kültürel etkileşimleri hakkında yazması oldukça doğaldır. Hachtmann, 1916'da Fransız kültürünün etkisini şu şekilde betimler.

Diğer modern Türk yazarlar Fransız ve İngiliz tarzı Avrupalılığı Türklükle birleştirmeyi arzu ediyorlar. Bunlara kelimenin birinci veya ikinci kısmına vurgu yaparak "Halbtürken

(yarım Türkler)” denebilir. Türkçe malzemeyi Fransız formunda sunuyorlar da diyebiliriz buna: Türkçe metinleri Fransız melodileriyle söylüyorlar. Bazıları içerik ve biçim olarak tamamen Türkçe bir şey yaratmayı zaten biliyor; ancak en sevdikleri Fransız biçimini tamamen terk etmek istemiyor ve her ikisini de barış içinde yan yana icra ediyorlar. Bu durum muhtemelen uzun bir süre daha böyle devam edecek. Türklerin Fransa’dan nefret etmek için gerçek bir nedeni yok. Fransa onlar için asla Rusya ve İngiltere kadar tehlikeli olamaz ve aslında kültürel alanda bu devlete çok şey borçlular. (1916: 9)

Hachtmann’ın bu değerlendirmesi, modern Türk edebiyatında Avrupa etkisinin daha özelde Fransız etkisinin nasıl şekillendiğine dair önemli bir bakış açısı sunar. ‘Halbtürken’ kavramı yazarların hem Türk kimliğini hem de Fransız kültürünü nasıl iç içe geçirdiğine dair bir vurgudur. Bu bağlamda Türk yazarların Fransız estetiğini ve biçimlerini benimsediklerini; ancak onun bu ifadesinden hareketle yine de Türk kültürel unsurlarını korumayı hedefledikleri anlaşılır. Hachtmann’ın ‘Türkçe malzemeyi Fransız formuyla sunma’ ifadesi, edebiyatın kültürel etkileşimlerden nasıl beslenebileceğine dair derin bir anlayış sergiler ve yazarların üretim süreçlerinde kimlik ve aidiyet duygusunu nasıl çalıştığını ortaya koyar.

Yazarın Türklerin Fransızlara karşı herhangi bir düşmanlık hissetmemesinin sebeplerini açıklaması da dikkat çekicidir. Kitabı 1916’da yayımlanmış olsa da yazının savaş öncesine dayandığı çıkarılabilir. Osmanlı aydınının Fransız kültürüne karşı bir tepki geliştirmesi için elbette geçerli bir nedeni vardı; zira farklı cephelerde birbirleriyle savaş halindeydiler. Hachtmann’a göre modern Türk Edebiyatı, Jön Türklerin etkisiyle oldukça politize hale geldi; hatta o, siyasi gelişmelerle edebiyat alanındaki ilerlemeler arasında sıkı bir ilişki kurarak Jön Türk düşüncesine ideolojik olarak yakın olan şair ve yazarların geniş kitlelere ulaşmak için edebiyatı siyasi bir araç olarak kullandıklarını vurgular. Bu nedenle Jön Türkler gazeteleri kitaba tercih ettiler ve bazı metinler kitap haline gelmeden önce dergi ve gazetelerde yer buldu. Hachtmann, bu bağlamda modern Türk Edebiyatını “incelemek, eleştirmek ya da çevirmek” isteyen araştırmacılara, Servet-i Fünûn ve Türk Yurdu gibi Osmanlı gazetelerini iyi tanımalarını önerir (1917: 70-71).

Hachtmann, Horn’un görüşlerine paralel olarak Fransız kültürünün etkisinin çeviriyle başladığını savunur ve Osmanlı aydınlarının neden özellikle Jean-Jacques Rousseau ve François Fénelon gibi Fransız düşünürleri³ tercih ettiklerini sorgular. Ona göre söz konusu entelektüellerin tercihlerinin nedeni, Türk halkında milli bilinci uyandırmaktır. Bu bağlamda 19. yüzyılın ortalarında sıkça çevrilen Fénelon ve Rousseau⁴, Osmanlı aydınları için sadece hayranlık duyulan büyük edebiyat ustaları değil; aynı zamanda toplumun siyasi ve kültürel gelişimine ivme kazandıracak önemli siyasi figürlerdi (Hachtmann 1918: 9-12).

Fransızcadan yapılan siyasi-felsefi çevirilere Eugene Sue ve Paul de Kock gibi dünyaca tanınmış Fransızları çeviri furyası başladı. Bu tarzda birçok eser defalarca tercüme ya da taklit edildi (Hachtmann 1918: 9-12).⁵ Hachtmann, Eugene Sue ve Paul

³ Hachtmann yapılan çevirilere eleştirel yaklaşırsa da Şinasi’nin çevirilerinin edebi mükemmelliğe sahip olduğunu belirtir (Hachtmann 1918: 9-12).

⁴ İki yıl önce kaleme aldığı bir yazıda ise Seignobos gibi Fransız kültür tarihçileri ve Le Bon ve Durkheim gibi sosyologların etkilerine dikkat çeker (Hachtmann 1916: 8).

⁵ Bunlardan Eugene Sue’dan;

de Kock'a vurgu yapsa da Jules Verne, Xavier de Montépin, Alexandre Dumas, Georges Ohnet, Emile Richebourg, Octave Feuillet gibi Fransız yazarlar, Ahmed İhsan, Halide Edip ve Mahmud Şevket Paşa gibi Osmanlı aydınları tarafından özellikle II. Abdülhamid döneminde Türkçeye çevrildiler (Bozkurt-Karadağ 2015: 43-77). Hachtmann'ın dikkat çektiği bir diğer konu ise farklı metin türlerinde sıklıkla Fransız aydınlara yapılan atıflardır.

Tıpkı Avrupalı yazarların eserlerini eski klasik alıntılarla süslediği gibi şimdi Türkler de eserlerini Fransız alıntılarıyla süslemeye başladılar. Hippolyte Taine'den özellikle sık sık alıntı yapılıyor. Bizim pek tanımadığımız Antoine Albalat, edebiyat eleştirmenleri arasında olağanüstü bir üne sahiptir. Onun sözleri her fırsatta alıntılanıyor. (Hachtmann 1918: 4)

Hippolyte Taine gibi düşünürlerin sıkça alıntılanması, Fransız Edebiyatının ve eleştirisinin Türk aydınları üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösterir. Modern Osmanlı aydınlarının Hippolyte Taine eğilimi dönemin felsefi tartışmaları düşünüldüğünde gayet doğaldır; zira Türk Edebiyatı, Tanzimat döneminden itibaren yönünü pozitivizme çevirdi ve özellikle Serveti-i Servet-i Fünûn çevresi Taine'nin edebi-eleştiri teorilerine bağlı kaldı (Ercilasun 1981: 122). Özellikle Antoine Albalat gibi daha az tanınan bir ismin yazarlar arasında 'olağanüstü bir üne sahip olması', Hachtmann'ı bile şaşırtır. Bu da Türk yazarların eserlerinde içeriğin yanı sıra aynı zamanda biçim ve stil açısından da Batı etkilerini nasıl benimsediklerini ortaya koyar. Tam da Hachtmann'ın yazdığı bu zamanda Türk Edebiyatı, kendi kimliğini ararken Batılı kaynaklara başvuran çok yönlü bir yapıya dönüşür. Bu durum bir taraftan taklit olarak değerlendirilirken diğer taraftan Batı ile olan kültürel alışverişin bir yansıması olarak da okunabilir.

Modern Osmanlı Edebiyatı ve Alman Tesiri

Hachtmann gibi Alman şarkiyatçılar, Osmanlı aydınları üzerindeki yoğun Fransız etkisinden pek hoşnut değildiler. Hachtmann, Alman Edebiyatının Osmanlı aydını üzerinde etkili olmasını umarken aynı zamanda bir tehlikenin de farkındadır.

Kuşkusuz edebiyatımız zaman içinde Osmanlı (aydınları) üzerinde uyarıcı bir etkiye sahip olacaktır: ne de olsa şimdiye kadar egemen olan Fransızcadan tamamen farklı yaşam güçlerine sahiptir. Ancak Türklerin bizim aracılığımızla üçüncü edebi esaretlerine düşmeleri kötü bir şey olur: Farsça ve Fransızcadan sonra Almancaya... Bu arada hiçbir şekilde ilk ikisinden, özellikle de Fransızcadan tamamen kurtulmuş değiller. Nasıl çöksünler ki? Neredeyse tüm önde gelen edebiyatçıları Fransızca'yı tek Avrupa dili olarak

- Ahmed İhsan'ın çevirdiği Bamboş yahut Etfal-i Metrûke Sefaleti (1888),

- F. Necib'in Eugene çevirdiği Famiya Çocukları (1886)

- Halil Edib çevirdiği Mis Mari yahut Mürebbiye (1888)- Paris Esrarı-(1888)

- M. Tevfik'in çevirdiği Serseri Yahudi (1883)

- Mahmud Şevket Paşa Muhabbet Çocukları (1883)

- Mihalaki Şikemperveri-Oburluk (1881)

Paul Kock'dan

-Ahmed İhsan'ın çevirdiği Sütçü Kızı (1890)- Tuhaf Bir Hane (1889)- Kamere Âşık (1885) örnek olarak verilebilir (Bozkurt-Karadağ, 2015: 43-77).

biliyorlar; (Bunlar yıllarca) zihinlerini Fransız edebiyatı ve bilimiyle beslediler.
(Hachtmann 1916: 8)

Bu alıntıda Hachtmann Türk Edebiyatının dış kaynaklardan hangi oranda etkilendiğini vurgular ve kendi kimliğini ararken karşılaştığı zorluklara ve özellikle baskın Fransız kültürüne gönderme yapar ve bunu aşmanın zorluklarını belirtir.

Hachtmann, Osmanlı Devleti'ndeki reform hareketlerinin, Almanya'daki 'Das Junge Deutschland' hareketine benzerlikler gösterdiğini öne sürerek iki hareket arasında bir bağlantı kurmaya çalışır. Das Junge Deutschland, 1830'lu yıllardan itibaren edebiyat dünyasında kendine yer bulan ve liberal düşünceleriyle dikkat çeken genç Alman yazarların oluşturduğu bir edebi oluşumdur. Bu hareketin üyeleri, mevcut siyasi ve sosyal düzeni eleştiren eserler verdiler ve bu nedenle 1835 yılında Alman devletleri tarafından yasaklandılar. Bu hareket, *Vormärz* (Mart öncesi)⁶ olarak anılan dönemde liberal bir monarşinin kurulmasına imkân veren, Fransa'da 27 Temmuz 1830'da başlayan Temmuz Devrimi'nden esinlendi. Bu bağlamda Jön Türk liberal düşüncesi ve Das Junge Deutschland bir benzerlik içerir; ancak ona göre Jön Türklerin edebiyat anlayışı estetik kaygılardan uzaktır ve siyasi olarak araçsallaştırılmış bir edebiyat düşüncesidir (1918: 15). Hachtmann'ın bu görüşleri dile getirdiği kitaba bir önsöz yazan şarkiyatçı Hubert Grimme (1864-1942), Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Osmanlı elitlerinin Fransa'nın entelektüel bir kolonisine dönüştüğünü savunur ve Osmanlı-Alman savaş ortaklığının edebiyat, sanat ve kültürel alanlarda Fransız hegemonyasını kırmaya yetmediğini vurgular.

Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya ile ittifakı bu durumu değiştirmek için çok az şey yaptı. Fransızcanın kullanımı, Türkçe olmayan her dil gibi hükümet ve iş ilişkilerinde yasalarla sınırlandırıldı; ancak bugün hala Fransızca, eğitimde başrolü oynar. Eğer Fransız etkisi savaştan sonra da Osmanlı'daki olumlu konumunu korursa o zaman biz Almanlar, Çanakkale'de, Mezopotamya'da ve Filistin'deki savaş alanlarında Türklerle kurduğumuz yoldaşça ilişkileri uluslararası bir dostluğa dönüştürmenin imkânsız olduğunu söylemek zorunda kalacağız. O zaman Osmanlı, Alman silahlarını ve mallarını takdir etmeye devam edebilir; hatta belki bunları satın alabilir; ancak zihin ve kalp için gerekli olan malzemeler başka yerlerden elde edilecektir. (Hachtmann 1918: 5)

Her iki şarkiyatçıya da rahatlıkla hak verilebilir. Fransız kültürü farklı alanlardaki baskın ve Osmanlı entelijansiyası üzerinde oldukça etkilidir. Osmanlı-Alman savaş ortaklığına rağmen Alman kültürü ona göre hala "Türklerin entelektüel yapısının önemli bir parçasını oluşturmaz" (Hachtmann 1916: 8). Hachtmann'ın bu değerlendirmesi, kültürel bağların siyasi ittifakların ötesinde ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymak için yeterlidir. Birinci Dünya Savaşı sürerken basılan broşürler, güncel siyasi yayınlar ve çevirideki enflasyon, Osmanlı-Alman kültürel dönüşümü için hiçbir zaman yeterli olmadı. Kant, Hegel, Goethe, Heine, Niebuhr, Mommsen, Hartmann ve Sudermann gibi isimlerin Türk Yurdu dergisinin beşinci sayısında yer alan en önemli Alman yazarlar listesi olarak

⁶ Alman 1848 Devrimi'nden önceki dönem -1815 ile 1848 arası- Vormärz olarak bilinir. Vormärz kavramı, bu dönemin Mart 1848 devriminden önce gerçekleştiğine işaret eder. Mart öncesi dönem, siyasi baskı ve iktidarın kötüye kullanımı olarak karakterize edildi. Dönemin edebi-kültürel hareketi de doğal olarak baskılara karşı liberal bir itiraz içeriyordu. (Bleek 2023)

verilmesi karşısındaki şaşkınlığı aslında Hachtmann'ın tespitinin ne kadar yerinde olduğunu gösterir (Hachtmann 1918: 18).

İngilizceden yapılan çeviriler, Fransızcaya kıyasla oldukça sınırlı olmasına rağmen, Hachtmann yine de özellikle kadın yazarlar arasında İngiliz kültürünün bir etkisinden söz edilebileceğini vurgular. Bu durumu, o dönemde Osmanlı topraklarındaki kadın eğitim kurumlarının büyük ölçüde İngiliz ve Amerikan kökenli olmasına bağlar. Herhangi bir isim zikretmese bile dönemin kadın entelektüeller düşünüldüğünde Amerika mandasını savunan Halide Edib'in bunlardan biri olduğu kuvvetle muhtemeldir; ki 1918 yılında kaleme aldığı yazıda ondan bahseder ve Halide Edib'in "parlamentar sistemin vadedilmiş ülkesi olarak bakışları İngiltere'ye yönelttiğini" aktarır (Hachtmann 1918: 15).

Sonuç

Türk Edebiyatı bir çalışma alanı olarak Alman Şarkiyatında çok uzun bir süre ihmal edildi. Türk Dili hakkında filolojik çalışmalar yapılmış olmasına rağmen Hammer-Purgstall'ın çabalarına kadar edebiyat çok ilgi görmedi. Hammer-Purgstall'ın görüşleri uzun bir dönem diğer şarkiyatçılar üzerinde etkili oldu. Paul Horn'dan Otto Hachtmann'a şarkiyatçılar genel olarak çağdaşları Türk edebiyatçılar hakkında biyografik tarzda ve genel olarak aynı üslupta metinler yazdılar. Bazıları biyografilere ek olarak kitaplarında şiir ve diğer metin türlerinden seçmece çevirilere yer verdiler. Hammer-Purgstall'ın ardından uzun süren sessizlik döneminin ardından Birinci Dünya Savaşı döneminde bu konuda yazılan metinlerin sayısındaki artış Osmanlı-Alman siyasi yakınlaşmasıyla açıklanabilir. Tabii tüm bu siyasi yakınlaşmaya rağmen çeviri ve diğer kültürel alanlarda yeteri kadar metin çıkmadı ortaya. Hammer-Purgstall'ın Osmanlı edebiyatının Farsçanın bir taklidi olduğu görüşü uzun zaman Türk edebiyatını inceleyen diğer şarkiyatçılar üzerinde etkili oldu. Sonuç olarak, Hammer-Purgstall'ın diğer Alman şarkiyatçıları da etkileyen görüşleri tarihsel ve kültürel bir çerçevede önemli bir bakış açısı sunmasına rağmen Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsçayla olan ilişkisinin daha derin bir incelemeyi hak ettiği söylenebilir. Bu etkileşim, çok katmanlı bir kültürel alışverişin sonucudur ve hala tartışılması gereken önemli bir husustur. Bu bağlamda şarkiyatçıların görüşleri üzerinden doğrudan sorgulanmadan devralınacak kadar basite alınmaması gerekir.

Kaynakça

Avcı, Remzi (2020): The Language-Building for the Nation-Building: Martin Hartmann's Discourse on the Ottoman Literature and Language Purification Attempts. Ed. Cengiz Y.-Deniz İ.-Uyanık N.-Çetres, İ. H. *Kavramlar ve Kuramlar*. - Düşünce Bilimleri-. Mardin: Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 487-497.

Bleek, Wilhelm (2023): Der deutsche Vormärz <https://www.bpb.de/themen/zeit-kulturgeschichte/revolution-1848-1849/516963/der-deutsche-vormaerz/> (Erişim tar. 14.10.2024)

- Bozkurt, Eshabil/ Karadağ Ayşe Banu** (2015): II. Abdülhamid Dönemi Roman Çevirileri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 43, 43-77.
- Ercilasun, Bilge** (1981): *Servet-i Fünûn'da Edebi Tenkit*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Foy, Karl** (1898): *Der Purismus bei den Osmanen*. Berlin: Reichsdruckerei.
- Gibb, Elias John Wilkinson** (1900-1909): *A History of Ottoman Poetry*. London, I 1900, II 1902, III 1904, IV 1905, V 1907, VI 1909.
- Hachtmann, Otto** (1917): Die neuere und neueste Türkische Literatur. *Die Welt des Islams*, 57-96.
- Hachtmann, Otto** (1916): *Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts*, Leipzig: C. F. Amelangs Verlag.
- Hachtmann, Otto** (1918): *Europäische Kultureinflüsse in der Türkei: ein literärgeschichtlicher Versuch*. Berlin: Verlag Der Neue Orient.
- Hammer-Purgstall, Joseph von** (1818): *Geschichte der schönen persischen Redekünste*. Wien: Ben Heubner Verlag.
- Hammer-Purgstall, Joseph von** (1825): *Baki's, des grössten türkischen Lyrikers, Diwan, zum ersten Mahle ganz verdeutscht*. Wien: E. F. Beck.
- Hammer-Purgstall, Joseph von** (1834): *Gül u Bülbül, das ist: Rose und Nachtigall, von Fasli*. Pest-Leipzig: C. A. Hartleben.
- Hammer-Purgstall, Joseph von** (1836-38): *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit, bis auf unsere Zeit. Mit einer Blüthenlese aus zweytausend, zweyhundert Dichtern*. Erster Band, Pest: C. A. Hartleben.
- Hartmann, Martin** (1899) Islam und Arabisch, (1899), *Der islamische Orient: Berichte und Forschungen*, Bd. I, Wolf Peiser Verlag, Berlin 1905, 1-22.
- Hartmann, Martin** (1916a): Die literarischen Strömungen in Stambul. *Korrespondenzblatt der Nachrichtenstelle für den Orient* 44/45, 1-4.
- Hartmann, Martin** (1916b): Turanismus. *Das neue Deutschland*, 5. Jahrgang Heft 6, 149–153.
- Hartmann, Martin** (1917): Die neue Türkei und ihre Literatur. *Die islamische Welt*. Nummer 3, 28-2.
- Herzog, Christian** (2010): Almanca Konuşulan Ülkelerde Türkiyat ve Şarkiyat Çalışmalarının Gelişimi Üzerine Notlar. çev. Faruk Yashçımen. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 8. Sayı 15, 77-148.
- Horn, Paul** (1902): *Geschichte der türkischen Moderne*. Leipzig: Amelang Verlag.
- Jacob, Georg** (1900): *Das türkische Schattentheater*. Berlin: Mayer-Müller.
- Jacob, Georg** (1903): Aus der Literatur der osmanischen Türken. *Asien. Deutsch-asiatische Gesellschaft. Münchener orientalische Gesellschaft* 2, 115, 49-55.
- Kreiser, Klaus** (2013): Turkologie als Steckenpferd? von Paul Horn bis Carl Frank. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (Semih Tezcan'a Armağan). 13/13, 213-229.
- Kreiser, Klaus** (Edit.) (1987): *Germano-Turcica: Zur Geschichte des Türkisch-Lernens in den deutschsprachigen Ländern; Ausstellung des Lehrstuhls für Türkische Sprache*. Bamberg: UB.